

Aida Brenko
Mirjana Randić

Etnografski muzej Zagreb
abrenko@etnografski-muzej.hr
mrandic@etnografski-muzej.hr

Osvrt na izložbu "Narodna medicina"

U Etnografskom muzeju u Zagrebu priredena je 2001. godine izložba pod naslovom "Narodna medicina". Autorice izložbe djelatnice su Muzeja - prof. Mirjana Randić, muzejska savjetnica i mr. sc. Aida Brenko, viša kustosica, dok je za likovni postav bila zadužena Nikolina Jelavić Mitrović, dipl. dizajnerica. Izložba je ostvarena u suradnji s brojnim ustanovama i stručnjacima iz različitih znanstvenih područja: medicine, farmacije i botanike. Posebna je suradnja postignuta s Odsjekom za povijest medicinskih znanosti HAZU-a, Školom narodnog zdravlja "Andrija Štampar", Farmaceutsko-biokemijskim fakultetom i Botaničkim vrtom ljekovitog bilja "Fran Kušan". Suradnja putem posudbe građe ostvarena je sa srodnim ustanovama i pojedincima iz cijele Hrvatske. Tako je izložba realizirana i zahvaljujući Antimuzeju, Muzeju za umjetnost i obrt, Riznici zagrebačke katedrale, Dijecezanskom muzeju, Muzeju Varaždinskih Toplica, Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja i mnogim drugima. Poticaj za bavljenje problematikom narodne medicine bila je činjenica da ta tema dosad nije bila obrađivana s etnološkog i muzeološkog aspekta u Hrvatskoj. Tijekom dvogodišnjeg istraživanja neslužbene medicine proučavane su različite prakse, vjerovanja i stavovi o bolesti i zdravlju na našem području. Terenska istraživanja obuhvatila su velik dio Hrvatske: Podravinu, Slavoniju, Srijem, Liku, Hrvatsko primorje, Istru, Zadar i njegovo zaleđe kao i Zagreb i njegovu širu okolicu.

Tema narodna medicina bila je tretirana kao kulturna kategorija koja je u različitim vremenima i za različite društvene slojeve imala drugačije ideološke i gospodarske pretpostavke. Prikazane su uglavnom one tradicije koje su postojale u našim krajevima u prošlosti, a postoje i danas kako u gradu tako i na selu. Najčešći načini liječenja u narodnoj medicini bili su liječenje biljem, magijom kao i liječenja temeljena na religioznim uvjerenjima, a to su ujedno i načini kojima i današnja alternativna medicina liječi svoje pacijente. Premda neki od stručnjaka koji se bave problematikom službene i neslužbene medicine smatraju alternativnu medicinu suvremenim vidom narodne medicine, ipak treba naglasiti da je današnji kontekst u kojem se koristi alternativna medicina, premda podrazumijeva i metode narodne medicine, bitno drugačiji od onog u 19. i početkom 20. stoljeća. Najstarija izložena

građa potječe iz 18. stoljeća, a odnosi se na prve tiskane ljekaruše. Većina građe pripada 19. i 20. stoljeću, premda su mnoge prakse i koncepcije bolesti znatno starije i mogu nas povezati sa samim počecima liječenja bolesnika i brige za bližnje. Na izložbi je prikazana ne samo uloga profesionalnih iscjelitelja, već je naglašena i uloga žene, koja unutar obitelji brigom za djecu i bolesne pridonosi zdravlju i životu, a čija se važnost obično previđa. Narodna je medicina prikazana iz perspektive bolesnika, kao i iz perspektive onih koji obavljaju medicinsku praksu, pri čemu je istaknut ne samo univerzalni karakter narodne medicine već i onaj lokalni, prema dostupnoj građi. Radi preglednijeg prikazivanja građe iscjelitelji su svrstani u skupine prema tehnikama kojima se služe, a lijekovi prema osnovnim sastojcima. Iako su neke tehnike više racionalne, a druge magijske ili vjerski utemeljene, u praksi se svi ti elementi isprepliću.

Izložba počinje likom Leonardovog čovjeka koji simbolizira savršenstvo mjera; tu je uz krug i kvadrat upisan i pentagram koji je simbol čovjeka, ali je ujedno i magijski znak koji štiti od bolesti i kojim se liječi. Uvodni dio izložbe prikazuje zdravstvene poruke koje žele ljude uvjeriti da su odgovorni za svoje zdravlje i usaditi im svijest o neprestanoj prisutnosti bolesti. Izložci poput češnjaka, maslinovog ulja, drijenka i sl. predstavljaju asocijacije koje se u našoj kulturi vežu uz pojmove bolesti i zdravlja. Ta njihova uloga naročito je naglašena pomoću simbolike boja u narodnoj tradiciji koje, s jedne strane, označuju rođenje i život (crvena), a s druge, bolest i smrt (bijela).

Lječenje ljekovitim biljem prikazano je kao posebna cjelina unutar izložbe, a njegova se prezentacija nametnula strukturom i oblikom građe. Osobito se dobrim rješenjem pokazao prikaz bilja u vidu ogromnog herbarija na bijelom zidu, gdje je svaki od pedesetak primjeraka najomiljenijeg bilja u narodnoj medicini označen osnovnim podacima te hrvatskim i latinskim nazivom. Bilje je predstavljeno u obliku u kojem se može naći u seljačkim kućama - kako se suši na ravnoj površini škrinje ili sita, odnosno u obliku kitica koje vise sa stropa. Lječenje biljem prikazano je i u vjerskom i u magijskom kontekstu.

Dio izložbe posvećen je praktičarima narodne medicine s kojima su autorice razgovarale na terenu i prisustvovala njihovim tretmanima. Oni su predstavljeni uvećanim fotografijama u svakodnevnom kontekstu kako bi se naglasila njihova dvojaka uloga. Premda su, s jedne strane, njihovi postupci obavijeni tajanstvenošću, s druge strane vidimo da se radi o stvarnim osobama, susjedima, rođacima. Taj segment izložbe prati i film koji demonstrira njihove iscjeliteljske tehnike i vještine.

Bijelo-crvene vitrine bile su postavljene iskošeno u prostoru, oblikujući posebne prostore zamišljenih ordinacija praktičara narodne medicine, a mogle su se promatrati s obje strane, sugerirajući na taj način lice i naličje liječenja, bolesti i zdravlja, pomoći i štete koja se može nanijeti bolesniku.

U prikazivanju magijskih elemenata u liječenju dizajnerski je pristup nastojao bojom i oblikom vitrine slijediti odnos između čovjeka koji traži pomoć i onoga tko tu pomoć pruža. Velika četvrtasta kuća kroz koju se prolazilo bila je izvana obojana crvenom bojom života, a iznutra sivom bojom smrti, dok se u podu na središnjem mjestu nalazio osvijetljeni magijski krug s elementima potrebnim vraču za dijagno-

sticiranje bolesti i određivanje način njezina liječenja. Kao zvučna kulisa poslužio je terenski audio-zapis ritualnih magijskih formula za ozdravljenje.

Cjelina izložbe koja je prikazivala odnos majke i djeteta postavljena je u vitrine poredane u polukrug, simbolizirajući na taj način majčine ruke koje grle i štite dijete. Tu je bio izložen niz dragocjenih sitnih predmeta od srebra i dragog kamena koji štite djevojku, mladenku, trudnu ženu, majku i dijete od zla oka i uroka. Vitrine je na sredini povezivala plahta bogato ukrašena crvenim vezom kao aptropejskom bojom, iza koje su se nazirali obrisi djeteta koje se rađa, kako se u stvarnosti događalo u mnogim krajevima Hrvatske do polovice 20. stoljeća, kad je žena ostajala "za plahtami" nakon porođaja još četrdeset dana.

Dio izložbe konceptijski je bio zamišljen kao prikaz religiozne komponente liječenja. Tu su kulise bile obojane plavom bojom (kojom se često boje svodovi u crkvama), dočaravajući kapelicu gdje će se vjernici pomoliti za zdravlje ponajprije Majci Božjoj, kao univerzalnoj zaštitnici ili nekom od svetaca-zaštitnika od određenih bolesti, koji su bili predstavljeni kipovima ili oltarnim slikama. Srebrni i voštani anatomske votivi, od kojih su neki po prvi put izloženi javnosti, karakterističan su izraz pučke pobožnosti.

Jedna od tema izložbe odnosila se na rad Škole narodnog zdravlja "Andrija Štampar", koji nudi drugi pogled na narodnu medicinu, onaj iz aspekta službene medicine. Stručnjaci Škole s velikim su entuzijazmom tijekom dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća nastojali "prosvjeteliti" stanovnike hrvatskih sela održavajući tečajeve o higijeni, prevenciji zaraznih bolesti i njezi bolesnika, što je sugerirano ravnim i svijetlim plohama te rasvjetom koja naglašava dojam čistoće, sterilnosti i prozračnosti, ocrtavajući tako okvir unutar kojega se odvijao rad Škole. Kao dopuna izloženoj građi poslužili su i propagandni filmovi koje je Škola snimala u prvim desetljećima 20. stoljeća.

U sklopu pedagoške radionice postavljena je 'vještica kućica', izložak u obliku kolibice u kojem vještica kuha čarobne napitke, s policama punima čarobnjačkih rekvizita. Tu je namjera autorica bila prikazati vješticu djelatnost bajkovito, a ujedno i edukativno, kako bi se djecu poučilo i o dobrim stranama žena koje su znale spravljati ljekovite pripravke. Sama kućica postigla je velik uspjeh ne samo kod djece već i kod odraslih posjetilaca, pa je odlučeno da i nakon zatvaranja izložbe ostane postavljena za potrebe pedagoških aktivnosti.

Kako je tema narodne medicine vrlo široka, na samoj izložbi nije bilo moguće prikazati sve aspekte tradicijskog liječenja. To se pokušalo nadoknaditi opsežnim dvojezičnim katalogom i priložima koje su, uz autorice izložbe, napisali mr. sc. Željko Dugac, asistent na Odsjeku za povijest medicinskih znanosti HAZU-a, prof. dr. sc. Vladimir Grdinić s Farmaceutsko-biokemjskog fakulteta, kao i dr. sc. Boris Farkaš, savjetnik za zdravo stanovanje. Na taj se način problematika narodne medicine pokušala prikazati s različitih strana.

Premda su na izložbi i u katalogu prikazane i navedene mnogobrojne upute za liječenje niza bolesti prirodnim i prokušanim lijekovima narodne medicine, namjera

autorica nije bila promicati taj način liječenja, već ukazati na odnos čovjeka prema zdravlju, njegovoj prirodnoj i društvenoj okolini kao i na različite koncepcije nastanka bolesti i njihova liječenja kako u prošlosti tako i danas.

Uz izložbu je održan niz predavanja i radionica na kojima su nastupili ne samo etnolozi već i stručnjaci iz drugih znanstvenih područja s temama relevantnim za problematiku narodne medicine.

Autorski tim dobio je 2002. godine za izložbu posebno priznanje *Pavao Ritter Vitezović*, koje dodjeljuje Hrvatsko muzejsko društvo.

11.01

11.02

11.03